

Said Nursi'nin 31 Mart olayındaki tavrı



Said Nursi'nin 31 Mart olayındaki tavrı

31 Mart Olayı, Türk modernleşme tarihini anlayabilmek için kullanılan önemli malzemelerden birisi olmuştur. “İleri” ve “geri” ifadeleri çerçevesinde şekillenen Türk siyasal düşüncesi, ilk kez bu olay sayesinde somut örnek bağlamında ele alınmaya başlanmıştır.

Bu olayın ele alınarak yorumlandığı dönemler büyük ölçüde “hassas devirler” olduğu için, yapılan değerlendirmeler de taraflı ve gerçeği yansıtmaktan uzak olmuştur. 31 Mart Olayından sonra İttihad ve Terakki Partisinin (Bundan sonra İT olarak ifade edilecektir) egemenliği döneminde, olayın içinde bizzat yer alan güçlerin hakim mevkide bulunması, Cumhuriyet döneminde de 31 Mart Olayının yeni siyasal rejimi meşrulaştırmak için kullanılması bu bağlamda yapılan çalışmaları objektiflikten uzak kılmıştır. II. Abdülhamit'in Mabeyn Başkatibi olan Ali Cevat Bey'in “Fezleke”sini yayına hazırlayan Faik Reşit Unat, kitabın başında 27 Mayıs ihtilaline gönderme yaparak, “Türkiye tarihinde son zamanlarda çok endişe duyulan bir ikinci Otuz bir Martın artık vuku bulmayacağını” belirtmesi, bu bağlamdaki çalışmaların nasıl bir önyargılı zeminde ele alındığını göstermesi bakımından önemlidir.

Olaya yüklenen bu siyasi fonksiyonun tabii bir sonucu olarak, olayın aktörleri ya göklere çıkarılmış ya da yerilmiştir. Bediüzzaman Said Nursi de o sırada İstanbul'da bulunan, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel olaylarıyla ilgilenen meşhur bir alimdir. Gelişen hadiselerle yazılı ya da sözlü olarak yorumlar getirerek tartışmalara katılmıştır. Hatta olayın merkezinde yer alan Volkan gazetesine de zaman zaman yazı vermiş¹ ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin çeşitli faaliyetlerine katılmıştır.² Onun bu özellikleri isyanla ilişkisini çözümlmeyi daha da zorlaştırmış; ciddi belge çalışması yapmayan ideolojik çalışmaların kolayca malzeme kazanmasına imkân sağlamıştır. Resmi tarih tezleriyle ele alınan bir çok çalışmada Bediüzzaman'ın 31 Mart Olayına katıldığı ve isyanı çıkaranlardan olduğu anlatılmış; ayrıca 31 Mart çeşitli boyutları gözlerden uzak tutularak, sadece bir “irtica” hareketi olarak yorumlanmıştır.

Bediüzzaman, 31 Mart'ın nedenlerini çok yönlü tesbit eder

Biz bu çalışmamızda, 31 Mart olayını iki sürece sahip bir askerî ihtilâl olarak ele alıyoruz. 13 Nisan 1909'da ayaklanan alt düzey askerlerin nasıl ki, meşrû yönetimden bazı talepleri olmuşsa, bu ayaklanan askerleri bastırmak için gelen Hareket Ordusunun da meşrû yönetimden talepleri olmuş; hatta meşrû yönetimi ortadan kaldırmışlardır. Yani birbirini takip eden iki süreç, iki ihtilâl söz konusudur. Her iki süreçte de meşru hukuk düzenine karşı bir başkaldırı söz konusudur. Elimizdeki bilgiler resmî tarihte ifade edilen, isyancıların Meşrutiyeti kaldırmak istemesine mukabil, Hareket Ordusunun meşru bir şekilde gelerek Meşrutiyeti kurtardığı görüşünün doğru olmadığını gösterir. Aşağıdaki satırlarda görüleceği gibi, isyancıların Meşrutiyet yönetimini değiştirme amacıyla birleşen bir topluluktan oluştuğunu söyleyemeyiz. Ayrıca Hareket

Ordusu meşru nizam içerisinde hareket ederek asayişini sağlayan bir güç de değildir. Ülkenin meşru yönetimine rağmen bu eylemi gerçekleştirmiştir. Her iki hareket de meşru yönetimi baskı altına alarak isteklerini kabul ettirmeye çalışmışlar, birinci hareket başarısız, ikincisi başarılı olmuştur. Dolayısıyla bu hareketlerden birisinin yanında olmak, diğerinin karşısında olmak gibi bir durum söz konusu değildir. Çalışmamızda, bu ilkelerimizi koruyarak Bediüzzaman Said Nursî'nin 31 Mart olayındaki yerini tespit etmeye çalışacağız. Bunu yaparken dönemin olaylarını da kronolojik sırası içinde özetleyeceğiz. Olayın basındaki yansımaları, çeşitli telif eserler ve 31 Mart ifadeleri en önemli kaynaklarımız olacaktır.

Çalışmanın sınırlarını iki süreç içerisinde ele alacağımızı belirtmiştik. Birinci sürecin köklerini isyandan aylar öncesine kadar götürmek mümkündür. Meşrutiyetin ilânı sırasında sadrazam olan Avlonyalı Ferit Paşa'dan sonra Said Paşa sadrazam olmuş, onun yerine de Kâmil Paşa sadrazam olmuştu. Kâmil Paşa'nın usulsüz olarak görevinden alınarak yerine Hilmi Paşa'nın getirilmesi, huzursuzlukların artmasına zemin hazırlamıştır.4 İşte, Kâmil Paşa hükümetinin 13 Şubat 1909'da güvensizlik oyu alması üzerine, Hilmi Paşa hükümetinin kurulması ilk süreci başlatmıştır. Bu tarihten-Hareket Ordusunun oluşmaya, kamuoyunun isyancıların aleyhine dönmeye başladığı-isyanın altıncı gününe (18 Nisan 1909) kadar geçen süreyi, "birinci süreç"; 5 Mayıs 1909'da yeniden Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinin kurulmasına kadar geçen süreyi de "ikinci süreç" olarak isimlendireceğiz.5

Birinci Süreç: İhtilâlin Zemini

II. Meşrutiyet, Osmanlı devletinde yeni bir siyasal yapılanma getirmekten ibaret kalmamış; aynı zamanda, yeni bir zihniyet yapısı da getirmiştir. Bu zihniyet yapısı da yeni uygulamalardan memnun olmayan kesimlerin artmasına neden olmuştur. Bu açıdan olayı tek bir nedene bağlayarak açıklamak güç olduğu gibi, doğru da değildir.

Konu üzerinde çalışma yapan ya da olayı yaşayanların üzerinde durdukları nedenler farklı farklıdır. Ahmet Bedevi Kuran, isyanın çıkışındaki önemli etkeni "hükümetin idaresizliği ve hürriyeti kendi görüşüne göre tahdide kalkışması" olarak görür.6 İsmail Hami Danişmend, olayın zemininin oluşmasında en önemli payı, Volkan ve Mizan gazetelerinin kışkırtıcı rolünde bulur.7 Cevat Rifat Atilhan'a göre, 31 Mart Olayı, Siyonistler tarafından kendilerine Filistin'de toprak vermeyen Abdülhamid'i tahttan indirmek için yapılmıştır.8 Olayı yaşayan kişilerden olan Mustafa Turan yine 31 Mart Olayını tertipleyenlerin Yahudiler olduğu kanaatinde.9 Derviş Vahdeti, Divan-ı Harb-i Örfî'deki savunmaları sırasında isyanın aylar öncesinden hazırlanmış planlı bir hareket olduğunu, bunu da Kâmil ve Said Paşa'ların yapmış olabileceğini söyler.10

Bediüzzaman da 31 Mart Olayının çok nedenli olarak anlaşılması gerektiği görüşündedir. ona göre, ihtilâli hazırlayan huzursuzlukların kaynağı; İttihad ve Terakki'nin istibdat ve baskısı, fırkaların tartışma konusu olan bakanların değişmesi, II. Abdülhamid'in tahttan düşürülmesini engellemek, askerlerin hislerine ve dinî hassasiyetlerine muhalif durumları önlemek, Hasan Fehmi Beyin katillerini bulmak, kadro haricine çıkanları mağdur etmemek ve Meşrutiyetin ilânından sonra hürriyet adına asayişin ihlâl eden ve ahlâksızlığı yaygınlaştıran tavırlara engel olmak gibi durumlardır.11

Tabii olarak bu huzursuzlukların/taleplerin makes bulduğu yerler gazetelerdi. Bunların içinde de en dikkat çekenleri Volkan, Mizan ve Serbesti gibi gazetelerdi. Ancak, Volkan gazetesi İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin yayın organı olduğu için bu gazetenin muhalefet gücü daha fazladır. Adı geçen gazetelerde siyasi muhalefet yapılmakla beraber, Meşrutiyet yanlısı olmaları dikkate değerdir. Meselâ, 11 Aralık 1908'de yayınlanmaya başlayan Volkan gazetesi, Kanun-i Esasî'den, evrensel barıştan, ilmî çalışmalardan yana bir gazeteydi. Siyasette İttihad ve Terakki'ye muhalifti. İttihad ve Terakki'nin ileri gelenlerinden Ahmet Rıza ve İttihad ve Terakki'nin sivil ileri gelenlerini eleştiriyordu. Bunun yanında, Prens Sabahattin Bey'i ve Kâmil Paşa'yı da destekliyordu. Gazete siyasi olarak 3 Nisan 1909'da Ayosofya'da okutulan bir mevlütle kurulan İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini destekliyordu.12 Bu arada İttihad ve Terakki'nin İstanbul teşkilâtı baskı politikalarıyla toplumun belli bir kesimini rahatsız ediyordu. İttihad ve Terakki'ye muhalefet etmek yasaklanıyor, susmayan ya da tehdide kulak asmayanlar da öldürülüyordu. Nitekim, Serbesti gazetesi başyazarı Hasan Fehmi de bunlardan birisiydi.13

31 Mart Olayının ortamını hazırlayan diğer bir etken de ordudaki huzursuzluktur. Hürriyetin ilânı ile birlikte orduya hakim olan Harbiye Mektebi mezunu subayların kurmaya çalıştıkları yeni düzenden ileri geliyordu. Harbiyeli subayların, Harbiye mezunu olmayan, alaylı denilen subayların ordudaki sayı ve rollerini azaltmak için teşebbüse geçmeleri alaylı zabıtları

rahatsız etti.14 Zaten işten çıkarılarak sokaklara terkedilen insanlar, isyanın başlamasında en önemli rolü oynamışlardır. I. Ordudan kadro dışına çıkarılan 1400 alaylı zabıt, problemlerini açığa vurmak için bekledikleri zemini sokak gösterilerinde, miting ve yürüyüşlerde bulmuşlardır.

İstanbul'da asayişin bozulması, can güvenliğinin kalmaması, dükkânların talan edilmesi gibi sıkıntılı vaziyete rağmen, bazı fedakârlar Meşrutiyetin müdafaa ve muhafazası için elden geldiği kadar çalışmışlar ve hatta neşriyat yapmışlardır.15 Bediüzzaman Said Nursî'de bunlardan birisidir. Bediüzzaman, bu dönemde, huzursuzlukları gidermek, askerlerin zabıtlarına karşı itaatini sağlamak için yazılar yazıyor, onlara hitaben konuşmalar yapıyordu. Bayezit'te talebenin mitinglerinde, Ayasofya mevlidinde ve Ferah tiyatrosunda heyecanı teskin edici konuşmalar yapmıştır.16

Bediüzzaman, isyanı nasihatla önlemeye çalıştı

Ahmet Bedevi Kuran'a göre, isyanı önlemeye çalışanlardan birisi de Prens Sabahaddin'dir. Sabahaddin Bey bir beyanname yayınlarak askerlerin taşkınlıklarını önlemeye çalışmıştır.17 Bundan başka Cemiyet-i İlmîye-i İslâmiye'nin bu bağlamdaki rolünü unutmamak gerekir.18 Gazeteler ve çeşitli derneklerde Meşrutiyeti koruma noktasında kararlar almışlardır. Mizancı Murat, Serbesti sahibi Mevlanzade Rifat, Sabah gazetesi namına Ali Kemal beylerle Volkan gazetesi sahibi Derviş Vahdeti ve bazıları da Beyoğlu'nda Kroker otelinde toplanarak asilere karşı takip olunacak hatt-ı hareket hakkında mühim kararlar almışlar ve Meşrutiyetin tehlikeye düşmemesi esasları üzerinde mutabakat sağlamışlardı. Hatta Cemiyet-i İslamiye-i İlmîyenin beyannamesi üzerine, Ermeni Taşnaksuyon cemiyeti de bir beyanname neşrederek bütün fırka ve cemiyetleri ittihada çağırıyordu. Bunun üzerine Tokatlıyan'da toplanan; Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Fırkası, Ermeni Taşnaksuyon, Rum Cemiyet-i Siyasiyesi, Fırka-ı İbad Demokrat, Arnavut Başkım Kulübü, Kürt Teavün Kulübü, Çerkes Teavün Kulübü, Bulgar Kulübü, Mülkiye Mezunları Kulübü, Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye gibi kulüp ve cemiyetler ile Osmanlı gazeteleri mümessilleri tarafından (17.04.1909) aşağıdaki esaslar karar altına alınmıştır:

“Evvela: İdare-i meşrutanın bekasını müdafaaaya sâî [çalışan] olmak.

“Saniyen: Gazetelerin neşriyatını bu emele göre tevhid eylemek.

“Salisen: Meclis-i Mebusan'ın hiçbir taraftan tehdidine meydan bırakmamak.

“Rabian: Bu maksadı temin için yukarıda isimleri geçen “Heyet-i Müttefika-i Osmaniye” arasından muhtelit bir encümen teşkil eylemek. Bütün topluluklar memleketin istikrarı ve Meşrutiyetin muhafazasında birleşiyorlardı.”19

Bu hareketli fikir ve eylem ortamının şiddete dönüşmesi, 6 Nisan'da İttihad ve Terakki'nin muhalifi Serbesti gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi'nin Galata köprüsünden geçerken öldürülmesi ile başladı. İkdâm gazetesine göre, katilin Hasan Fehmi'yi öldürürken gazetenin sahibi Mevlanzade Rifat'ı kastererek, “Mevlan!” diye bağırması ve subay kıyafetinde bulunması20 kamuoyu tarafından cinayetin İttihad ve Terakki'nin siyasi cinayetlerinden olarak algılanmasına neden olmuştur. 8 Nisandaki cenazesinde 30-40 bin kişi vardı. Toplumun bütün kesimleri yer almıştı. Ulema, resmi görevliler, İlmîye öğrencileri... Herkes oradaydı.21 Serbesti gazetesi, başyazarının ölümünden sonra çıktığı ilk nüshasında, ilk sayfayı boş bırakmış, sadece ölüm haberini küçük puntolarla yazmıştı.22 “Basın hürriyeti şehidi” şeklinde tanımladığı Hasan Fehmi'nin ölümü olayıyla ilgili olarak; padişahı, hükümeti ve Meclis-i Mebusan'ı suçluyor, ayrıca, cenazeye katılanlara teşekkür ediyordu.23

Şimdi isyanın başlamasından II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine kadar geçen 15 günü sırasıyla inceleyelim:

Birinci Gün:24

“İtaat muhtel, nasihat tesirsiz”

İsyan, 12 Nisan Pazartesi 13 Nisan Saliya bağlayan gece yarısında Taşkışla'da bulunan 4. Avcı taburunun askerlerinin ayaklanmasıyla başladı. Bu askerler subaylarını bağladıktan sonra kışlıklarından silahlı olarak çıkıp, Sultanahmet'e gelerek Meclis-i Mebusan'ı kuşattılar. Ayrıca başka kışlıklara da giderek oradaki askerleri de isyana teşvik ettiler. Bunun

üzerine sabah olunca Kılıç Ali, Taşkışla askerleri ve Beyoğlu Numune Topçu Alayları ve Yıldız'daki 5. 6. ve 7. Alayların askerleri Sultanahmet'te toplanmış bulunuyorlardı. Bu kalabalığın önderi konumunda olan, Arnavut Hamdi Çavuş, Bölük Emini Mehmet ve Kamacı Ustası Arif isimlerinde üç askerdi.²⁵ Akşin'e göre bu kalabalığın içinde Derviş Vahdeti'de vardı.²⁶

Aynı gün öğle saatlerinde, kalabalık bir küme halinde ve askerlerle birlikte ulema Divanyolundan geliyordu. Kafileyeye yolda rastlayan birçok ilmiye öğrencisi de katılmıştı. Askerler selam dururken ulema da tekbir getirerek alana girdi. Volkan yazarı Lutfi'nin deyişiyle, "Mebusan dairesinin önü bembeyaz kesildi. Herkeste hissiyat-ı diniye galeyana geldi."²⁷

İsyan eden askerler, "Harbiye Nazırını ve Birinci Ordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşayı istemeyiz!"²⁸ diye bağıryorlardı. Eski Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın yeniden göreve getirilmesi isteniyordu.²⁹ Bu sırada Meclis-i Mebusan'a gelen Başyaver Ali Cevat, askerleri teskin etmek için bir konuşma yaptıktan sonra isteklerinin kabul edildiğini, Harbiye Nazırlığına Yunan Savaşı komutanı Gazi Ethem Paşa'nın atandığını bildirdi. Asker bu olaya karşı sevincini alkışlarla bildirdi. Ethem Paşa askerlerin istediği değilse de itiraz edeceği bir kişi de değildi.³⁰ Kabine, Şeyhülislamdan isyancıların ne istediklerini öğrendikten sonra istifaya karar verdi. Sadrazam, Harbiye Nazırı ve Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey saraya giderek kabinenin "bizzarure ve bilmeceburiye" istifa eylediğini bildirdiler. Bu sırada Lazkiye mebusu Arslan Bey, Hüseyin Cahit'e benzetildiği için isyancılar tarafından öldürüldü.³¹ Ayrıca, Adliye Nazırı Nazım Paşa da öldürüldü. Yanındakilerden Bahriye Nazırı Rıza Paşa da ayağından vurularak yaralandı. Basından İkdam, Osmanlı, Volkan, Mizan ve Serbesti ayaklanmadan yana tavır koydular.

İstanbul'da bütün bu gelişmeler olurken, Bediüzzaman olayın mahiyetini anlamaya çalışıyordu. Bir süre dışarıdan izledi. Daha önce nedenleri içerisinde değindiğimiz gibi, çok farklı isteklerin ifade edildiğine şahit oldu. Ancak, yedi renk süratle çevrilirse yalnız beyaz görüldüğü gibi, sadece "lafz-ı şeriat"ın görüldüğüne şahit oldu. Bunun üzerine, isyanı nasihatla önlemek istedi; ancak, olayın boyutları çok büyük olduğu için nasihatın tesirsiz kalacağından dolayı, oradan uzaklaşarak Bakırköy'e gitti. Rastladığı tanıdıklarına da karışmamalarını tavsiye etti. İsyan bölgesinden uzaklaşmasının nedeni kendisinin ortalıkta görünmek istememesiydi. Çünkü, çevrede görünmesi halinde, isyanı desteklediği yönünde yanlış bir kanı ortaya çıkacak ve yeni iştirakler olacaktı.

Ayrıca isyana karıştığını iddia edenlere karşı; şayet isyana karışmış olsaydı, tanınmış bir kişi olmasından dolayı, kendisini gizlemesinin mümkün olmayacağını, dolayısıyla da dahlinin herkes tarafından bilineceğini söyler. Şayet isyana karışmış olsaydı, Hareket Ordusuyla mücadele edeceğini ve o yolda öleceğini ve dahlinin bedihi olacağını belirtir.³² Bu bilgilerden net bir şekilde anlaşıldığı gibi, Bediüzzaman isyanın gidişini izlemiş, tasvip etmediği için katılmamıştır.

"Edipler edepli olmalıdır"

Bediüzzaman aynı gün yazdığı başka bir yazıya, "Biraderim Derviş Vahdeti Bey'e" hitabıyla başlar: "Edibler edepli olmalıdırlar. Hem de edeb-i İslâmiyye ile müteeddib olmalıdırlar. Matbuat nizamnamesini vicdanlarındaki hiss-i diyanet tanzim etsin..." diyerek basın halkı tahrik edici muhtevadan kaçınarak, yapıcı bir rol oynaması gerektiğinden söz eder.

İkinci Gün:33

İsyancılar isteklerinin bir kısmını elde etmiş, Tevfik Paşa başkanlığında yeni kabinenin kurulmasını sağlamışlardı.³⁴ Askerler başıboş gruplar halinde bütün İstanbul'a yayılmışlar, birçok İstanbullu, kaza kurşunuyla yaralanmıştı. Bazı askerler de bu arada rastladıkları Harbiyeli subayları öldürmeye çalışıyordu. Hatta bu o kadar genişledi ki, mektepli olanlar asker olup olmadıkları ayırt edilmeksizin rahatsız edilmeye başlanmıştı. Asi askerler mektepli avına çıkmıştı. Bu arada Serbesti gazetesi, halka işine gücüne bakmasını tavsiye ediyordu. Ayrıca isyanın ilk gününde yaşanan olaylar saat saat bütün ayrıntılarıyla naklediliyordu.³⁵ Bu arada yer yer Padişah II. Abdülhamid'in lehine sloganlar atıldığı da oluyordu. Bu durumlarda Padişah pencereden göstericileri selâmlıyordu.

Bediüzzaman, ikinci gün yine olayları dışarıdan tahkik eder. Askerler arasında itaatin bozulduğunu ve sadece dört zabitan vurulduğunu söylerler. Halbuki daha fazla insanın öldürüldüğünü daha sonra öğrenecek ve kendisine yalan söylendiğini anlayacaktır. O gün kendisini sevindiren tek şey, "Şeriatın adab ve hududu icra olunacak" sözüdür. Bu söze sevinmesini

de İttihat ve Terakki'nin baskı ve cinayetlerinin yeniden yaşanmayacağı ümidi şeklinde yorumlamak mümkündür.³⁶ Bu arada Rumeli'de ayaklanmayı bastırmak için bazı yeni gelişmeler oldu. Selanik Redif fırkasının bütün taburları silah altına alındı. Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nezaretine bir telgraf çekerek İstanbul'da meydana gelen olayın mahiyeti hakkında bilgi istedi. Bu telgrafa o gün Harbiye Nazırı Ethem Paşa tarafından cevap verildi. Bu cevapta, ortalığın kabine değişikliği ile sakinleştiği, öldürülenlerin de hata sonucu öldürüldüğü bildirildi.

Öte yandan Selanik'te 31 Mart aleyhine büyük bir miting tertiplendi. 11 Temmuz meydanında yapılacak toplantı için sokaklara tellallar çıkarıldı. Böylece toplanan 20-30 bin kişilik bir kalabalık önünde Yeni Asır gazetesi başyazarı Fazlı Necip Bey, müderris Recep, Avdül (Arnavutça), Tomak (Bulgarca), Karaso (Türkçe ve Yahudice), Nikola (Sırpça), Kurki Apono (Ulahça) Efendiler tarafından konuşmalar yapıldı. Nutuklar "Silah başına arş İstanbul'a" diye bitti, bunun üzerine ihtiyat ve redif askerleri silahlarını almağa giderken, birçokları gönüllü yazıldılar.³⁷

O gün Volkan gazetesinde "Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup" adlı bir yazı yer aldı. Bu yazıda Vahdeti, "Bugün, Meşrutiyetimizi ref etmek, Meclis-i Mebusan-ı Osmaniye kapatmak yed-i kudret-i şahanenizedir. Zat-ı hilafetpenahileri 'Hürriyet verilmez alınır' diyenlere karşı; 'İşte almak da, vermek de, kudret-i şahanem dahilinde olduğunu görünüz!' diyerek, namı şehinşahilerini murassa kalemlerle, altın varaklar üzerine kaydolunmasına, inayet buyurunuz!" diyordu.³⁸

Vahdeti bu yazıda padişaha yapması gerekenler hakkında tavsiyede bulunuyordu. Bu tavsiyelerden biri de şayet Meclis-i Mebusan'ı kapatma yönünde telkinde bulunanlar olursa, o gibi sözlere itibar etmemesini tavsiye ediyordu. Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, Meşrutiyeti padişahın tesis edip onun geliştirdiğini anlatmak için bu ifadeleri kullanıyordu. Böylece Meşrutiyet havariliği iddiasında olanlara da Meşrutiyeti kimin getirdiği konusunda bir mesaj veriyordu. Divan-ı Harb-i Örfi'de bu konu sorulan Derviş Vahdeti, "Haşa bu azametli ordunun kuvvetini inkâr değil, öteden beri aleyhlerinde bulunduğum beş on zata telmih etmek sûretinden ibarettir"³⁹ der. Volkan yazarlarından Lutfi de askerlerin Meclis-i Mebusan önündeki konuşmalarını aktarıyor ve bu tablo karşısında duygulandığını yazıyordu.⁴⁰ Üçüncü Gün:41 "Edipler edepli olmalıdır."

Derviş Vahdeti Volkan'da askerlere hitaben yazdığı makalesinde; "Arslanlar! Herbirinizin namı, nam-ı mübecceli tevarih-i ümeme [yüce İslâm tarihinin adını] tezyin etti. Sizin gibi bir ordu dünyanın hiçbir köşesinde yoktur. Evet yoktur, bunu iftihar, gururla söyleyebiliriz. Çünkü böyle bir hareket-i askeriyeye, dünyanın hangi bir noktasında vukua gelseydi, vatanları baştan başa herc ü merc olmak işten bile değildi."⁴² diyordu. Aynı gazetede Said Nursî'nin de yazısı vardı. Ancak, bu yazı ihtilâl öncesinden bu yana devam eden bir yazıydı. Bu yazı, 11 Nisan 1909'da başlamış, 12 Nisan ve 13 Nisan tarihlerinde de devam etmişti. Bu dört bölümden oluşan yazılar ihtilâlden önce yazıldığından ihtilâlin gündelik olaylarıyla ilgili olmasa bile, ortamın genel tartışmalarını ifade ediyordu. Bediüzzaman'ın Volkan gazetesiyle İttihad-ı Muhammedi Cemiyetiyle ilgisini ve bazı şahsî meseleleri izah ediyordu.⁴³ Bediüzzaman aynı gün yazdığı başka bir yazıya, "Biraderim Derviş Vahdeti Bey'e" hitabıyla başlar: "Edipler edepli olmalıdırlar. Hem de edeb-i İslâmiyye ile müteeddib olmalıdırlar. Matbuat nizamnamesini vicdanlarındaki hiss-i diyanet tanzim etsin..." diyerek basın halkı tahrik edici muhtevadan kaçınarak, yapıcı bir rol oynaması gerektiğinden söz eder.

Bu arada Harbiye Nazırı Ethem Paşa, askerlerin bir kısmıyla görüşerek mektepli-alaylı ayırımın yanlış olduğunu, herkesin el ele vererek vatan için çalışmalarını gerektiğini söylüyordu.

Üçüncü gün toplanan Mecliste mebus Zohrap Efendi alaylı askerlerden kendisine gelen bir dilekçeyi açıkladı. Dilekçede alaylı askerlerin mağduriyetlerinin giderilmesine dönük şu tedbirlerin Meclis tarafından kabul edilmesi gerektiğinden sözediliyordu: 1) Bütün askeri komisyonlarda ve Meclis-i Askeride ikinci mülazımdan ferîge kadar alaylı subay bulundurulacak, 2) Gazetelerde ve ordulara gönderilecek resmi bildirimlerle harbiyeli-alaylı ayırımının kalktığı ilân edilecek, 3) Ordularda hep aynı alaylı-harbiyeli oranı bulundurulacak, alaylıların çoğunun 5., 6., ve 7. ordularda görev yapmasına son verilecek. Dilekçe bir tehdit ile bitiyordu: "Ve baladaki maruzat-ı muhikamızın kabulünü istirham eyleriz, kabul buyurulmadığı takdirde ordularda büyük fenalıklar çıkacağını ve selâmet-i vatan namına ihbar eyler ve cevabını bekleriz."⁴⁴ Mebusan bu dilekçeyle ilgili olarak, alaylılığın kusur sayılarak bu gibilerin kadro dışına çıkarılmalarının adaletle uygun olmayacağını Harbiye Nazırına bildirilmesini kararlaştırdı.

“İtaatsizlikle Şeriata muhalefet ediyorsunuz”

Bediüzzaman, ulema ile beraber Harbiye Nezaretindeki askerlerin yanına gider ve onlara tesirli bir şekilde hitap eder. Nursî, bu hitabında, şeriat isteyerek şeriata muhalefet ettiklerini, bu davranışlarının dine aykırı olduğunu anlatır. Bu konuşması sonunda, sekiz tabur asker itaat eder.

15 Nisan 1909 gecesi, Binbaşı Muhtar bey kumandasındaki Hareket Ordusunun ilk birliği Selanik'ten yola çıkar. Hareket Ordusunun bir endişesi, Edirne'de bulunan 2. Ordunun kendilerine nasıl bir tavır takınacağı idi. Ancak, 2. Ordunun tutumunu öğrenmek için Edirne'ye giden Mithat Şükrü, bu ordunun hareket ordusunu desteklediğini öğrendi.⁴⁵

Bugün meydana gelen olaylardan birisi de Ali Kabuli Bey olayıdır. İddiaya göre, Asar-ı Tevfik süvarisi ve Bahriye silahendaz Taburu Kumandanı Binbaşı Ali Kabuli Bey, Yıldız'ı topa tutmağa hazırlanıyordu. Karadan yapılan telkinat neticesinde erler ayaklanarak Ali Kabuliyi esir aldılar. Ali Kabuli önce, Bahriye şurasına getirildi. Burada serbest bırakılmasına karar verilince, askerler serbest bırakmayarak Padişahın huzuruna götürdüler. Padişah, olayın mahiyetini anlamak için, Kabuli'nin karakola götürülmesini istedi. Ancak, yolda erler tarafından öldürüldü.⁴⁶

Dördüncü Gün:47

“Şeriat istiyorsunuz fakat itaatsizlikle Şeriata muhalefet ediyorsunuz”

İkdam'da Bediüzzaman Said Nursi'nin bir yazısı vardı. Bu yazı ertesi gün, Mizan, Volkan ve Serbesti'de de çıkacaktı. Bediüzzaman askerlere, “Şanlı asakir-i muvahhidin!” şeklinde hitap ediyor ve itaat etmelerini istiyordu. Yazıya göre, askerler milleti iki defa büyük vartadan kurtaran muhteşem kahramanlardı. Bu iki vartadan kurtuluşu sağlayan ve yüz sene içinde benzeri yapılamayan iki inkılabtan biri, II. Meşrutiyet'in ilânı, diğeri de 31 Mart olayı idi. Bediüzzaman niçin bu iki olay için de askerleri takdir ediyordu? Belki, II. Meşrutiyet'in ilânı münasebetiyle askerleri takdir etmesi anlaşılabilir; ancak, karşı olduğu 31 Mart olayı münasebetiyle niçin askerlere iltifat etmişti. İşte bunun cevabını Divan-ı Harb-i Örfi adlı eserinde açıklar. Sina Akşin, Bediüzzaman'ın Divan-ı Harb-i Örfi adlı eserindeki ifadelerini dikkate almadığı için, Nursi'nin bu yazısını, isyana müdahil olduğunu ispatlamak için kullanmıştır. Ancak, bahsini ettiğimiz eserdeki bilgileri dikkate alırsak, Bediüzzaman'ın bu iltifatları askerlerin “hareket ve şecaatlerini okşa”mak için yaptığını anlarız. Böylece, ihtilâlin daha “asan” geçmesine zemin hazırlamıştır.⁴⁸

Bugün Bediüzzaman, ulema ile beraber Harbiye Nezaretindeki askerlerin yanına gider ve onlara tesirli bir şekilde hitap eder. Nursî, bu hitabında, şeriat isteyerek şeriata muhalefet ettiklerini, bu davranışlarının dine aykırı olduğunu anlatır. Bu konuşması sonunda, sekiz tabur asker itaat eder.⁴⁹

Bediüzzaman bu faaliyetleri yaparken ulemanın oluşturduğu Cemiyet-i İlmiye-i İslâmiye de boş durmamakta, isyanı önleyici askerlere itaat telkin edici sözler söylemektedir. Bu amaçla, 2 Nisan 1325 tarihli bir beyanname yayınlanır. Bu beyanname Meşrutiyetin İslâmî oluşunda herhangi bir şüphe bulunmadığı ve askerlerin itaat etmesi gerektiği anlatılır. Bu beyanname 3 Nisan 1325 tarihli gazetelerde yayınlanır.⁵⁰

“Devam-ı Meşrutiyette kalbimiz mutmaindir”

“Bir sene zarfında zabıt ve asâkiri, cemiyetlere intisap cihetiyle siyasete karışmaları pek fena tohum-u fesat ve ihtilâl verdi. İtaate istidat vermiş idi, eğer şu son vâkıa husule gelmeseydi. Şimdiki halden bin defa müthiş zararları tevdi edecekti, inkirazı da muhakkak idi. Şimdi elhamdülillah devam-ı meşrutiyete kalbimiz mutmaindir.”

Bugün çıkan Volkan gazetesinde, Hassa Ordusu kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın “Umum Ordu Emri” başlıklı emrine yer verilir. Paşa, burada İttihad-ı Muhammedi cemiyeti ile irticayı ilişkilendirerek, askerlerin ilişkilerini mesafeli tutmaları gerektiği üzerinde durur.⁵¹ Derviş Vahdeti de devamında yazdığı cevapta, “Sizin mürteci zannettiğiniz İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti mukaddesi uğrunda canlarını bir paraya bile saymak küçüklüğünde bulunmayan arslan yavrularıdır” diyerek mukabelede bulunur.⁵²

Hareket Ordusunun iki taburunun Çatalca'ya geldiği haberi İstanbul'a yayıldığında ortalığı heyecan kaplamış, dükkânlar

kapatılmış, Beyoğlu tenhalaşmıştı. Hükümet de Hareket Ordusunun gelişi karşısında büyük telâş ve endişeye kapılır.

Beşinci Gün:53

Hareket Ordusu, İstanbul'la Çatalca'ya kadar gelmişti. Bu olay gelişmelerin seyrinde önemli etkileri olacak bir durumdu. The Times'in İstanbul muhabirine göre, Hareket Ordusu bir "blöf"tü. Zaten "Nazım ile Edhem" in bu ordunun İstanbul yakınlarında yığınak yapmasına müsaade etmeyecekleri muhakkaktı.⁵⁴

Bugün Derviş Vahdeti, gazetesindeki başyazısında, askerlere seslenerek alaylı-mektepli ayırımını bırakmaları tavsiyesinde bulunur.⁵⁵ Aynı gün Bediüzzaman Said-i Kürdi (Nursî) imzasıyla önceki gün İkdam'da çıkan yazı neşredilir. Bugün, Serbesti gazetesinde, "Asker Kardaşlarıma" başlığını taşıyan yazı yayınlandı. Bu yazı daha önce başka gazetelerde de yayınlanan askerin iki büyük vartadan kurtardığını anlatan yazıdır.⁵⁶

İkinci Süreç: Hareket Ordusunun etkisinin görülmeye başlaması

Buraya kadar isyana sıcak bakarak İttihad ve Terakki'yi sindirmeye çalışan basın bundan sonra tavrı değişecektir. Hareket Ordusunun gölgesinin İstanbul üzerinde hissedilmeye başlaması, bütün kesimlerin kendilerini yeni duruma göre ayarlamalarını gerekli kılmıştır. Başlangıçta askerlerin aracılığıyla sağlanacak bir tebdil-i kabine ile olayın geçirileceğini düşünenler belli bir noktadan sonra askerlerin kontrolden çıktığını görerek, onları istedikleri yerde tutmanın imkân dahilinde olmadığını anlamışlardır. Bundan sonraki süreçte İttihad ve Terakki'nin İstanbul'da güçlenmesine paralel olarak, kaçanlar, yayın politikasını değiştirenler ve yeni hükümete yağcılık edenler görülecektir. Bediüzzaman daha önce olduğu gibi bu süreçte de isyancıları teskin etmeye çalışmış; daha sonra da yeni sürecin hakimlerinin istibdadına karşı çıkmıştır.

Altıncı Gün:57

"Devam-ı Meşrutiyette kalbimiz mutmaindir"

İstanbul, yeni duruma uygun bir tavır geliştirmeye çalışıyordu. Volkan gazetesi, alaylı-mektepli gerginliğini gidermek için yayın yapıyordu. Vahdeti, başyazıda askerlere hitap ediyor; sınırlarını aşmamaları matbuatın ya da Mebusan'ın görevlerine de heveslenmemeleri gerektiğini tavsiye ediliyordu. Dördüncü Avcı Taburu, Altıncı Alay namına, kadınların Beyoğlu'na açık-saçık gitmemelerine dair taleplerine katılmakla beraber zamanının uygun olmadığını, bu tür problemlerin zaman içerisinde çözüleceğini belirtiyordu. Alaylılara seslenerek onların kadro haricine çıkarılmalarının nedeninin subaylar olmadığını yazıyordu. Zabitanaya da, alaylı-mektepli ayırımının bizim için ne kadar zararlı olduğunu anlatıyordu.⁵⁸

Osmanlı gazetesinde, "Sultanzade Sabahaddin Beyefendi'nin Ulema-i Kirama Hitaben Açık Mektupları" çıktı. Bunda, askerin ulemanın sözünü dinlediği, ondan öğüt istediği, ulemanın da bu öğütleri esirgemediği belirtiliyordu. Bunun için meşru Meşrutiyeti yıllarca yurt dışında, şimdi de yurt içinde savunmaya kendini adanmış biri olarak Prens, ulemaya teşekkür ediyordu.⁵⁹

Bediüzzaman da, Mizan gazetesinde askere, ululemre, yani subaylara itaatin farz olduğunu hatırlatıyordu. "Cemiyetlere ihtar-ı mühim" adlı yazısında cemiyet ve fırkaların yapısını eleştiriyor; "Bizdeki fırkaların şimdiki hal ile devamı gayet muzırdır. Lakin bir şirkette veya münevverü'l-fikir ve bîtaraf mabeyninde tenkidat-ı siyasetten, veya ehl-i ilim mabeyninde nasihat ve irşaddan menfaat olabilir. Şimdiki hükümet-i meşrûamız asıl büyük cemiyettir."⁶⁰ diyordu. Bediüzzaman, bugünkü Serbesti'de çıkan yazısında, alaylı askerlerin mektepli zabitler için kötü gözle bakmamaları gerektiğini ifade ederek, şimdiki zamanda akıl ve fikirle yapılan mücadelenin önemli halde geldiğini belirtir. Bu değerleri temsil edenler de mektepli zabitlerdir.⁶¹

Hareket Ordusu komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa, Dedeağaç'tan İstanbul'daki elçiliklere telgraflar çekerek Ordunun Meşrutiyeti güçlendirmek için geldiğini, elçilerin ve bütün yabancıların can ve mallarının saldırıdan korunacağını ve İstanbul'da asayişin bozulmasına "mahal ve imkân" bırakılmayacağını temin ediyordu. Bu telgraf Avusturya elçisi tarafından Babıali'ye bildirildi.⁶²

Asker neferatı siyasete karışmamalı

Bediüzzaman, “Asakire hitap” başlığını taşıyan yazısında, askerlerin subaylarına itaat etmelerini tavsiye ediyordu. onlar iki müthiş istibdadı—yani Abdülhamid istibdadı ile İttihat ve Terakki istibdadı—“defaten” öldürmekle şeriatın iki mu’cizesini göstermişlerdi. Ama siyasete karışılmamalıydı. Tarih bize gösteriyordu ki, asker neferatının siyasete müdahaleleri devletçe milletçe müthiş zararları netice vermiştir.

Yedinci Gün:63

Bugün çıkan Volkan gazetesinde eski heyecanlı yazılar kalmamıştı. Vahdeti, zamanın “buhranlı” oluşundan sözediyordu.⁶⁴ Hükümet henüz güven oyu almamıştı. Meclis’te yeni durumda en iyi işin güven oyu vermemek olduğu düşünülüyordu. Çünkü, güven oyu verilmiş olsa, İttihat ve Terakki’ye karşı çıkılmış olacak; güvensizlik oyu ise, Hareket Ordusu İstanbul’a hakim olmadan anlamsızdı. İşte bu yönden durumun dondurulması, yani Tevfik Paşa kabinesinin güvenoyu almadan göreve devam etmesi hem Meclisin, hem de İttihat ve Terakki’nin işine geliyordu.

O gece Tevfik, Edhem, Nazım, ve Memduh Paşalar, Hareket Ordusunun etkisini üzerlerinde hissettiklerinden istifa ettiler, ama istifaları kabul olunmadı. Bu arada Miralay Hasan İzzet, Kaymakam Selahaddin ve Cemal Beyler, 3. Ordu kumandanlığına bir telgraf rapor çektiler. Bu raporla, isyancı askerlerin Hareket Ordusuna katılan askerlere, karşı koymaması amaçlanıyordu. Raporun dikkati çeken yönlerinden biri de, Abdülhamid aleyhinde belirli bir tutumun yokluğudur. onun tahttan indirilmesi veya doğrudan doğruya suçlanması sözkonusu değildir.⁶⁵

Sekizinci Gün:66

“Maksadım sû-i tefsire uğramış”

Volkan gazetesinin en son sayısı çıktı. Bu nüshada Derviş Vahdeti’nin ve Bediüzzaman’ın yazıları vardı. Vahdeti’nin yazısı veda üslûbuyla yazılmıştı. Hükümetin aleyhe döndüğü Volkan’ın çıkması halinde kendilerine yapılan suçlamaları cevaplandıracaklarını ancak, gazete kapanırsa, hukukunu müdafaa edemeyeceğini belirtiyordu. Gazetenin kapatılması halinde yapılacakları da yazıyor. İttihad-ı Muhammedi’nin her yerde gelişerek büyümesi gerektiğini yazıyor; ayrıca hükümeti ve Ahmet Rıza’yı tehdit etmekten de geri durmuyordu. Eğer hayatta kalırsa onlarla hesaplaşacağını belirtiyordu.

Bu nüshada Bediüzzaman’ın da yazısı vardı. Bu yazılar, daha önce başka gazetelerde yayınlanmış olan, “Asakire Hitap”, “Cemiyetlere İhtar-ı Mühim” ve “Saday-ı Vicdan”dı.⁶⁷ “Asakire hitap” başlığını taşıyan yazı, askerlerin subaylarına itaat etmelerini tavsiye ediyordu. onlar iki müthiş istibdadı—yani Abdülhamid istibdadı ile İttihat ve Terakki istibdadı—“defaten” öldürmekle şeriatın iki mucizesini göstermişlerdi. Ama siyasete karışılmamalıydı. Tarih bize gösteriyordu ki, asker neferatının siyasete müdahaleleri devletçe milletçe müthiş zararları netice vermiştir.⁶⁸ İkinci yazı, yedinci gün Mizan’da gördüğümüz “Cemiyetlere İhtar-ı Mühim” adlı yazıydı. Bu yazıda cemiyetlerin husumete zemin hazırladığı belirtiliyor, buna neden olarak da “seviye-i irfan”ın düşük olması gösteriliyordu.⁶⁹ Bediüzzaman’a ait üçüncü yazı Said-i Kürdi imzasını taşıyordu. Bu yazıda da İttihad-ı Muhammedi isminin, tahdidi kabul etmeyeceği anlatılıyordu. Bütün fırkalar hadim-i şeriat ünvanını taşıması gerektiği yazılıyordu.⁷⁰ Ayrıca, Serbesti’de yer alan “Umum zabitlerimize” başlıklı bir yazıda zabitler konusundaki düşüncelerinin yanlış anlaşılmalara neden olduğunu belirterek, zabitlerin de hürmete lâyık insanlar olduğunu belirtir.⁷¹ Bir gün önce Serbesti’de yayınlanan yazı—önceki güne ait notların içerisinde dipnotta verilmişti—zabitlerin siyasete girmesinin zararlarına değiniliyordu. Bu yazı o günkü İstanbul şartlarında büyük makes bulmuş olmalı ki, bugün yanlış anlamaları tashih eden bir yazı yayınlandı. Bu yazıda mektepli zabitlerinde muhterem insanlar olduklarından bahsediliyor; önceki yazıda mektepli zabitleri hakir gören bir anlam çıkarılmayacağını belirtiyordu.

O gün Mahmut Şevket Paşa hükümete bir telgraf gönderdi. Paşa bu telgrafında amaçlarını şöyle açıklıyordu: 1) Meşrutiyet aleyhindeki ayaklanmadan ötürü İstanbul’un bozulmuş olan asayişini sağlamak, 2) Fesat ve hainlerin aldattığı askeri itaat altına almak, 3) Ayaklanmaya sebep olanları, düzenleyenleri ve olayda rol oynamış olanları ortaya çıkarıp kanuna göre cezalandırmak, 4) Meşrutiyetin bir daha böyle tehlikelere girmemesini sağlayacak tedbirler almak.⁷² Mahmut Şevket Paşa, bu amaçlarına ulaşabilmek için alınması gereken tedbirleri de sayarak, bu tedbirlerin alınmaması

halinde meydana geleceklerden hükümetin sorumlu olacağını belirtiyordu. İstedığı şeylerde, isyana karışan askerler Rumeli’de tutulacak, İstanbul’da sıkıyönetim ilan edilecek, Mebusan Meclis’i Anayasaya uygun olarak toplanacak başkan ve kabine seçilecek, meclis matbuat, dernek, miting gibi konularda yeni kanunlar yapacak, padişah Meşrûtiyete uydukça yerinde kalacaktı.⁷³

Bugün milletvekilleri Hareket Ordusu’nun toplandığı Ayestefanos’a gitti. Orada Ahmet Rıza meclis başkanı seçildi. Böylece vekiller, 31 Mart olayına karşı olduklarını gösterdiler.

Cemiyet-i ilmiye bir bildiri daha yayınladı. Bu bildiride, “Şeriat bilmenin, istemenin yolu vardır. Şeriat isteriz diye memleketi ihtilâl mi verirler? Vatanımız devr-i istibdadın sademat-ı tahribiyle pek hasta düşmüştür” diyorlardı.

Serbesti gazetesinde Hareket Ordusunun İstanbul’a nasıl gireceği anlatılıyordu.⁷⁴

Hareket ordusu İstanbul’a yaklaşıyor

Dokuzuncu Gün:75

“İrticaıyyun taifesi”

Hareket Ordusu çoğalarak İstanbul’a yaklaşıyordu. Rami ve Davutpaşa kışlalarının askerleri de Hareket Ordusuna katıldı. O gün kabine Nazım Paşa ve Genel Kurmay Başkanı İzzet Paşa ile birlikte Mahmut Şevket Paşa’nın bir gün önceki telgraflarına kesin cevabını hazırladı. Bunda Paşa’nın istekleri kabul ediliyor. Fakat İstanbul’daki asker tamamıyla elde olmadığı için bunlarla uygulamaya geçilemeyeceği bildiriliyordu. Zira gelen askerden ürken bazı kimselerin kışkırtması ve sevki ile ayaklanma yeniden patlak verilebilirdi. onun için sırayla, 1) gelen askerın İstanbul’a yaklaştırılması 2) İstanbul askerinden müfrezeleler gönderilerek gelenlerle barıştırılmaları, 3) gelen askerden lüzumu kadarının İstanbul’a alınması teklif ediliyordu. Bundan sonra da Paşa’nın şartları yerine getirilebilirdi. İlk tedbirlerin nasıl alınacağını kararlaştırılması içinde, Hassa ve Hareket Orduları kumandanlarının, aralarında yapılacak haberleşme sonucunda “tayin olunacak mevkiye buluşmaları” öne sürülüyordu.⁷⁶ Kabine İstanbul askerine yemin ettirmenin yararlı olacağını düşünüyordu. Mahmut Şevket Paşa, o gün Selanik’ten yola çıktı. Fakat daha yolun beşte birini katetmeden, Serez’den Babialiye bir telgraf çekti. Bu telgrafta, İstanbul’daki ihtiyat askerinin terhis edilmesi gerektiğini istiyordu. Böylece çatışma yapacak asker kalmayacaktı.⁷⁷

Serbesti gazetesi, “Hükümet ne duruyor” başlıklı yazıda hükümetin “gelen bu kahraman fedailerin karşısında hükümet nasıl bir vaziyet aldığı ne için bir beyanname ile ilan etmiyor?” şeklinde soruyordu.⁷⁸

Onuncu Gün:79

Volkan gazetesi çıkmaz ve Derviş Vahdeti ortadan kaybolur. Gazetelerde Vahdeti’nin ne kadar kötü bir insan olduğu anlatılmaya başlanmıştır.

O gün Ethem, Nazım, İzzet Paşalarla 1. ve 2. firka kumandanları kışlalara giderek Hareket Ordusuyla bir çatışma olmaması için zemin hazırlamaya çalışırlar. Hareket Ordusu gittikçe büyüyordu. İzmir’den yola çıkan bazı birliklerin Eskişehir’de beklediği haberi alınmıştı. Bir subaya göre ordunun sayısı 25000 muvazzaf, 15000 gönüllü idi. Gönüllülerin içinde güya birçok Arnavut milyonerler vardı. Ve bunlar da er olarak çalışmayı kabul etmişlerdi.⁸⁰

Basında Abdülhamid aleyhtarlığı artmaya başlamıştı. Yeni çıkmaya başlayan Hürriyet gazetesi, 9. gün çıkarak kapatılan Hilal gibi Abdulhamit’i zalim ilan ediyor; tahttan inmezse indirileceği yazıyordu. Öte yandan Hüseyin Hüsnü Paşanın elinde 543 kişilik “İrticaıyyun” listesi vardı. İçlerinde saray memurlarından on bir kişi, musahip Nadir Ağa, eski Hassa Hazinesi müsteşarı Halis Efendi (bu ikisi askere ve hocalara para dağıtmışlardı) dört gazete sahibi, on yedi yazar vardı. Bunlar adi mahkemelerde yargılanacaklardı. İkdam bu listeyi basmakla birlikte, La Turquie’nin bu bilgileri nereden elde ettiğine şaşıyordu.⁸¹

Meclis saat 16’ya kadar süren gizli toplantı sonunda bir bildiri hazırladı. Buna göre, 31 Marttaki “hadise-i müellime-i

istibdadiye” ile Meşrutiyete bir “darbe” vurulmuştu. Baş gösteren istibdadın kökünden kaldırılması, Meşrutiyet ve asayişin sağlanması ve olaya sebep olanların şeriat ve kanunlar çerçevesinde cezalandırılmaları konusunda Hareket Ordusunun yayımladığı bildiriye Meclis destekliyor ve milletin isteklerine uygun buluyordu. Bundan ötürü de ordunun yapacaklarına karşı çıkmak, sorumluluk ve ceza konusu olacaktı. Böylece Hareket Ordusunun şimdiye kadarki ve bundan sonraki davranışları meşruiyet kazanmış oluyordu. Hareket Ordusu meşru yönetimi hiçe sayan uygulamaları bu olayla ortadan kaldırıyor, askerlere meclisin verdiği sivil destek, onları görünürde “meşru” hale getiriyordu.

On Birinci Gün:82

İkdam, Hareket Ordusundan yana görünüyordu. Abdülhamid’in 33 yıllık istibdadından sözediyordu. Serbesti’nin bugünkü tavrı ihtilaldeki süreç değişimini çok iyi örnekliyordu. Hareket Ordusuna şöyle hitap ediyordu: Ey pençe-i tiz istibdattan halas eden ordu, Ey İstanbul’u daire-i mader-i muhasara edip hürriyetperveranı memnun ve müstebitleri dilhun eden gazanferler, artık hışm-ı intizar-ı millet size teveccüh etmiş şu bahid ikbali mübeşşir toplarınızın sadalarını işitmek istiyoruz.” diyordu.⁸³

O gün selamlık resmi yapıldı. Altı bine yakın asker hazır bulundu. Ama başlarında ancak beş on subayın bulunması Padişahın dikkatini çekti. Durumu Harbiye Nazırına sorunca o, bunun tabii olduğunu söyledi.⁸⁴

O gece Mahmut Şevket Hareket Ordusuna İstanbul’a yaklaşma ve girme buyruğu verdi. Saat 17’de Hareket Ordusu öncüleri Maslak ve Kağıthane taraflarında görülmüş olduklarından, Abdülhamit başkatibi Ali Cevat’ı evinden çağırttı. Daha önce saraya gelmiş bulunan Sadrazam, Harbiye Nazırı ve sarayı koruyan 2. fırkanın kumandanı ferik Memduh paşa, ters bir olayın çıkmaması için Hassa kumandanı Nazım Paşa’yı Ayastefanos’tan çağırma kararı verdiler. Harbiye nazırı telgraf çektiyse de ses seda çıkmadı. Sayıları dört bini bulan ve Yıldız etrafındaki kışlalarda barınan ikinci fırka askerleri, Hareket Ordusunun haberini alınca telaşa kapılıp cephaneye başlamışlardı. Subayların durumu haber vermesi üzerine, kendilerine zinhar cephaneye verilmemesi buyuruldu. Ama gece saat bir ve iki sıralarında bazı askerler başkatibin Sadrazam ve Harbiye Nazırı ile oturduğu odaya gelerek “Askeri vuracaklar, bizim ne günahımız vardır? Cephaneye isteriz. Karı gibi ölmek istemeyiz. onlar asker ise biz de askeriz.” dediler.⁸⁵

Nitekim cephanelik kapıları kırılarak cephaneye alınmaya başlanınca Padişah binek taşına çıkarak: “Asker zinhar kurşun atmasın. Eğer kurşun atacaklarsa, ilk önce beni vursunlar, sonra kurşun atmaya başlasınlar” dedi. Fırka kumandanı yardımcısı Mirliva Veli Paşa, subaylar, elde edilebilen çavuşlar ve yaverlerden kaymakam Mehmet Ali Bey, askerlere padişahın buyruklarını bildirdiler.⁸⁶

Abdülhamid tahttan indiriliyor

Bu şartlar içerisinde İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti ile ilişkisi olanlar kaçmaya çalışırken İttihat ve Terakki taraftarları alay-ı vala ile şehre geliyorlardı. Milli meclis toplandı ve II. Abdulhamid’i tahttan indirerek yerine V. Mehmet’i getirdi. Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi ve Fetva Emini Hacı Nuri Efendi ikna edilerek fetva alındı. Meclis, bu kararı onayladı ve V. Mehmet Reşat padişah oldu.

On İkinci Gün:87

Hareket Ordusunun İstanbul’a Girişi

Cuma günü Şevket Paşanın verdiği ilerleme emri, Cumartesi günü hareket ordusunun İstanbul’u işgal etmesi ile sonuçlandı. Harbiye Nezaretinde bulunan askerler kısa bir direniş göstermişlerse de gece onlar da Hareket Ordusu tarafından esir alındılar. Padişah ve Harbiye Nazırı Ethem Paşa askerinin direniş göstermemesi için çabaladı. Askerler tek tek teslim oldular. Teslim olmayarak kaçanlarda oldu.

On ikinci gün asayiş sorununa el atan Hareket Ordusu, Dersaadet Jandarma Polis Genel Müfettişliğine tayin ettiği Miralay Galib’in imzasını taşıyan bir resmi ilân yayımladı. Buna göre, “Bağı ve mürtecî”lerin yenildiği şu sırada sükunet şarttı ve halkı heyecana verecek—fesahtçı yazılar yazmak, heyecanlandırıcı sözler söylemek, sokaklarda koşmak gibi—davranışlarda bulunulmaması isteniyordu. Ayrıca, güneş battıktan bir saat sonra başlamak üzere sokağa çıkma

yasağı konuyordu. Silâh taşımak da yasaklanıyordu.

On Üçüncü Gün:88

İstanbul'da gazete çıkmadı, çünkü on ikinci günü çarpışmalar yüzünden gazete idarehaneleri çalışmadı. Bundan dolayı on iki ve on üçüncü günün olaylarını on dördüncü günün (25 Nisan 1909) gazetelerinden öğrenebiliyoruz. O gün çıkan İkdam, başyazı olarak Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişini İstanbul'un ikinci fethi olarak tanımlıyordu. Bu fethin bir özelliği de ülkeyi istibdattan kurtarmak için önemli bir görev yapıyordu.⁸⁹

Bundan sonra yönetim fiilen Hareket Ordusuna geçmişti. Devir tamamen değişmişti. Çeşitli bildirimler yayınlanarak İstanbul'da sükunet sağlanıyordu. Bu bildirimler sokağa çıkma yasağı (11 Nisan/24 Nisan 1909), Hareket Ordusu Kumandanı Birinci Ferik Mahmut Şevket Paşa'nın olayları özetleyen 12 Nisan (25 Nisan 1909) zafer bildirisi, sıkıyönetim, Hareket Ordusunun İttihat ve Terakki ile ilgisinin olmadığı (12 Nisan 1325) gibi konuları içeriyordu.

Mahmut Şevket Paşa'nın hükümete danışmadan sıkıyönetim ilân etmesi ve çeşitli bildirimlerle yönetimi ele alması hükümeti boşluğa düşürmüştü. Yine, Şevket Paşa'nın isteği ile hükümet, kurulacak harp divanının başına Tophane Nazırı Ferik Hurşit Paşa'yı atadı. İstanbul'da sanki iki başlı bir yönetim başlamıştı. Hükümet bu duruma bir son vermek için ertesi gün güvenoyu verilmezse, hükümetin istifa etmiş sayılması gerektiğini meclise bildirdi. Bu sırada yabancı elçiliklerden padişaha halini sormak için aracı gönderenler oldu. Meclis uzun tartışmalardan sonra sıkıyönetim ilân etmeyi kabul etti.⁹⁰

On Dördüncü Gün:91

Şevket Paşa, yayınladığı resmi bildirimde, hain ve canilerin cezalandırılacağını bildiriyordu. Bu ortamdan zarar görmek istemeyen bazı muhalifler yurt dışına kaçtılar. Bunların arasında Ahmet Cevdet, Ali Kemal, Rıza Nur, İsmail Kemal, Mısırlı Prens Aziz Paşa, Mevlanzade Rifat, Ahmet Celaleddin Paşa, Ergiri Mebusu Müfit, Kâmil Paşazade Said Paşa gibi kişiler de vardı.⁹²

Alman kaynaklarına göre, bu olay sonunda İngiliz elçiliğinde derin bir hayal kırıklığı oluşmuştu. Gazetelerin yazdığına göre, Almanya'da sevindirici olan bu olaylar İngiltere için üzücü olmuştu. Bu durumlar ülkenin iç meselesinden dış ülkelerin nasıl menfaat elde ettiklerini görebilmek için önemli ipuçlarıydı. Tanin gazetesi o gün İstanbul'da değil Selanik'te çıktı ve geliri bir hürriyet anıtı yapılmasına ayrıldı. Hüseyin Cahit'e ait olması gereken önemli yazılar vardı. O gün Tevfik Paşa istifa zabtını padişaha göndermişti.⁹³ Ancak bir süre sonra Sait Paşa ve Ahmet Rıza'nın bir tezkeresi geldi. Bu tezkerede Meclisi Umumi kararıyla güven konusunda bir karara varılincaya kadar görevden ayrılmaması rica ediliyordu. Tevfik Paşa bu ricayı kabul etti ve işgal altındaki Saraya giderek durumu Abdülhamid'e bildirdi. Tevfik Paşa göreve devam edileceğini diğer nazırlara da bildirdi.

O gün Harbiye Nezareti'nden Sadarete gelen bir yazıyla Nazım Paşa'nın bir mektubu sunuldu. Paşa, bu mektupta Hassa Ordusu Kumandanlığı'ndan affını istiyor ve işgalat-ı resmiyesine son verdiğini bildiriyordu.

On Beşinci Gün:94 Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi

Bu şartlar içerisinde İttihat-ı Muhammedi Cemiyeti ile ilişkisi olanlar kaçmaya çalışırken İttihat ve Terakki taraftarları alay-ı vala ile şehre geliyorlardı.⁹⁵ Milli meclis toplandı ve II. Abdulhamid'i tahttan indirerek yerine V. Mehmet'i getirdi.⁹⁶

Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi ve Fetva Emni Hacı Nuri Efendi ikna edilerek fetva alındı. Meclis, bu kararı onayladı ve V. Mehmet Reşat padişah oldu. Heyetler oluşturularak Abdülhamid'e ve Reşat'a durum bildirildi. Reşat Harbiye Nezareti'ne geldi ve Ayan ve Mebusan başkanlarının, ikinci başkanlarının, kabinenin bazı kumandanların huzurunda, Meclis başkanlarının "ihtarı" üzerine, Şeriatı, kanun-u esasi hükümlerini Meşrutiyet usulünü, milletin haklarını koruyacağına dair and içti ve kendisine biat edildi. Reşat padişah olduktan sonra, Tevfik Paşa'yı Dolmabahçe'ye çağırıp Sadarete kalmasını istedi, o da kabul etti. Bu arada Hareket Ordusu komutanı Mahmut Şevket Paşa Zaptiye nezaretine gönderilen bir emirde taşkınlıkları önlemek ve kişisel cezalandırmaların önüne geçmek için Divan-ı Harb reisinin kararı olmadan hiç kimsenin tevkif edilmemesi yolunda bir emir yayınlar.⁹⁷ Aynı gün Serbesti gazetesi sahibi Mevlanzade Rifat'ın derdest edildiği yazıyordu.⁹⁸

Divan-ı Harbi Örfî Yargılamaları

Tutuklananlar arasında Said Nursi'de vardı. İkazları ile yanlış anlaşılmamayı dilerken yine yanlış anlaşılmaktan kurtulamamıştı. Ceride-i Sofiye gazetesinin 2 Mayıs 1909 (18 Nisan 1325) tarihli haberine göre 1 Mayıs 1909'da tevkif edilmiştir.

Kabine 1 Mayıs 1909 günü kuruldu. Şeyhülislam, Hariciye Nazırı, Ticaret ve Nafia, Maarif, Orman ve Maadin ve Ziraat, Evkaf Nazırlarıyla, Şura-yı Devlet Reisi değişmedi. Dahiliyeye Ferit Paşa, Harbiyeye 2. Ordu Komutanı Salih Paşa, Bahriyeye Topçu Rıza Paşa, Maliyeye Rifat Bey getirildiler. Adliye boş kaldı. Ancak bu kabine İttihad ve Terakki'nin istediği bir kabine değildi. Bundan dolayı 5 Mayıs 1909 günü kabine istifa etti. Yerine Hüseyin Hilmi Paşa sadarete atandı. İttihad ve Terakki, 31 Mart'tan önceki duruma geri getirebilecek güçte olduğunu göstermiş oluyordu. Böylece ikinci süreç de tamamlanmış oldu. Şartlar isyan öncesine yeniden döndü.

Divan-ı Harbi Örfî Yargılamaları

Bundan sonra "irticaıyyun taifesi", "Volkancılar" gibi isimlendirmelerle anılan "isyancıların" tutuklanıp yargılanmasına başlandı. 31 Mart sanıklarının yargılamak üzere bir Harp Divanı kuruldu. Harp Divanı isyana bir şekilde karışmış kişileri yargılayacaktı.⁹⁹

Gazeteler tevkif edilenleri yazıyordu. Bunların içerisinde en önemlisi Prens Sabahaddin'di.¹⁰⁰ Pendik'te daha önce yakalanmış ve tutuklanmıştı. Ancak, suçsuz bulunduğu için Mahmut Şevket Paşa ve Hurşit Paşa özür dileyerek serbest bırakmışlardı. O da yurtdışına çıkmıştı. Konuyla ilgili İkdam'da İstanbul Merkez Kumandanı Erkan-ı Harbiye Binbaşısı Remzi imzalı şu ilân çıkar: Sultanzade Sabahaddin Bey'in tevkifini icabettirecek hiçbir delil mevcut olmadığından hürriyetleri maaltizar iade edildiği ilân edilir.¹⁰¹ Akşın, bu olayda İngiltere'nin rolünden söz edildiğinden bahseder.¹⁰²

Bu arada gazetelerde geçen ilginç bir haber daha vardır. Bu haberde Zabtiye Nazırı kadınlara yönelik bir bildiri yayınlar. Bildiride kadınların sokağa çıkarken tesettüre dikkat etmeleri vurgulanır.¹⁰³ Bu bildiri ile, isyancı askerlerin halka zarar vermesi önlenmeye çalışılıyordu. Kadınların sokaklarda daha dikkatli gezmesi, disiplinden uzak askerlerin zararlarına karşı korunması anlamına geliyordu.

Gazeteler işbaşına gelen yönetime iyi görünebilmek ya da bu nazik ortamdan kendi paylarına olumlu gelişmeler çıkarabilmek için, yayınlar yapıyorlardı. Tanin gazetesinde "Divan-ı Harbin nazarı dikkatine" başlıklı bir yazıda isyanı Abdülhamid'in tertiplettiğine dair belgeler bulunduğunu yazıyordu.¹⁰⁴

Tutuklananlar arasında Said Nursi'de vardı. İkazları ile yanlış anlaşılmamayı dilerken yine yanlış anlaşılmaktan kurtulamamıştı. Ceride-i Sofiye gazetesinin 2 Mayıs 1909 (18 Nisan 1325) tarihli haberine göre 1 Mayıs 1909'da tevkif edilmiştir.¹⁰⁵ 31 Mart olayı münasebetiyle tutuklananlar bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin Beyazıt Kampüsü'nün içerisinde bulunan "Bekir Ağa Bölüğü" denilen yerde tutuluyordu. Bu olayların yaşandığı sırada kanun muhafızı olarak görev yapan Cellat Hasan adındaki şahıs olaydan yaklaşık 15 yıl sonra 3 Mart 1927 tarihli "Resimli Perşembe" gazetesinde gördüklerini kısmen anlatır. Bu bilgilere göre, daracık koridorlara yüzlerce insan sıkıştırılmıştı. İnsanlar arasında kumandan, nefer, ulema her çeşitten insan vardı. Cellat Hasan'ın bildirdiğine göre, bunların içerisinde, "Abdülhamid'in kurasından Cevher Ağa, Nadir Ağa, Kabasakal Çerkes Mehmet Paşa, Derviş Vahdeti, Miralay Ramazan Bey, Bahriye Nazırı Hüseyin Hüsnü Paşa'nın oğulları Cemal ve Kemal Efendiler, Miralay Mustafa Sadık, Bediüzzaman Said-i Kürdi, Sabık Merkez Kumandanı Sadettin Paşa, Serasker Ali Rıza Paşa ve saireler vardı."¹⁰⁶

Bediüzzaman, hürriyet ve meşrûtiyeti savunmuştur

Bediüzzaman, askerinin itaatini ve siyasete karışmamasını savunmuştur. Başlangıçta düşük rütbeli neferlerin isyanının bastırılmasında önemli katkıları olmuştur. Ayrıca daha sonraları İttihad ve Terakki'nin baskılarına karşı çıkarak hürriyet ve Meşrutiyeti savunmuştur. İsyanın başından sonuna kadar Nursi'nin gazetelere yansıyan yazıları dikkatle incelendiği zaman, O'nun askeri itaate sevkeden, Meşrûtiyet yanlısı bir tavır takındığı görülebilir.

Bediüzzaman Said Nursî'nin beraati

Said Nursî bir süre tutuklu kaldıktan sonra, Divan-ı Harb kuruluşunda yer alan İkinci Heyet-i Tahkikiye tarafından sorgulanır. Bu sorgulama haberi o günkü gazetelerde yer almıştır.¹⁰⁷ Bu kaynaklardan Nursî'nin ilk sorgulaması yapılarak Hurşit Paşa başkanlığındaki Birinci Divan-ı Harbiye sevk edildiği anlaşılmaktadır.

Said Nursî, Divan-ı Harbi Örfide yargılanırken mahkeme başkanı Hurşit Paşa tarafından kendisine: Sen de Şeriat istemişsin? İttihad-ı Muhammediye'ye dahil misin? gibi sorular yöneltir. Nursî, bu tutukluluğu sırasında Divan-ı Harbi Örfi'de aynı adlı eserinde sonradan neşrettiği gibi, savunmasını yapmış ve beraat etmiştir. Bediüzzaman, "bu dehşetli mahkemede idamını beklerken, beraet etmiş ve mahkemeye teşekkür etmeyerek, yolda Beyazid'den ta Sultanahmet'e kadar, arkasında kalabalık bir halk kitlesi mevcut olduğu halde, 'Zalimler için yaşasın cehennem! 'Zalimler için yaşasın cehennem!' nidalarıyla ilerlemiştir."¹⁰⁸

Beraat ve tahliyesi Tanin gazetesinde yer almıştır. Bu haberde, Bediüzzaman hakkındaki ihbarın yanlış olduğundan bahsedilerek, bilâkis Meşrûtiyetin tesisine hizmet ettiğinden bahsedilerek beraat ve tahliyesi bildirilmiştir.¹⁰⁹ Bütün bunlardan, Bediüzzaman'ın 31 Mart hadisesi dolayısıyla 23 gün hapis ve nezarete kalmış olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer tutuklulara ise, idam, kalabendlik, sürgün gibi cezalar verilmiştir. Derviş Vahdeti, Hakkı Bey, sabık Birinci Ferik Mehmet Paşa, sabık Erzurum Fırkası ve mevkii kumandanı Yusuf Paşa, sabık Miralay Nuri Bey, Sabık Miralay İsmail Bey, sabık Mülazım Yusuf Efendi, sabık diğer Mülazım Yusuf Efendi, Nefer Süleyman, Nefer Saim, Kâmil Ağa, Hasan Ağa darağacına çekilecek olan mahkûmlardı.¹¹⁰

Dipnotlar:

1. Bediüzzaman Said Nursî'nin Volkan gazetesiyle organik bir bağının olmadığı anlaşılmaktadır. Divan-ı Harb-i Örfi'de Derviş Vahdeti'ye sorulan bir soru üzerine verdiği cevabı bu görüşü doğrulamaktadır. Hakim Derviş Vahdeti'ye sorar: "Ücretsiz olarak gazetenizde muharrirlik edenler kimlerdir?"

Vahdeti: Edirnekapısı civarında ikamet ettiğini zannen bildiğim. Ömer Farukî Efendi ve Enderuni Lütfi Efendi gazeteye ekseriya makale yazan muharrirlerdendir. Bunlardan başka hariçten de mektuplarla verakalar gönderirlerdi. Onları da imzalarıyla gazeteye dercederdim." Bu ifadelerden Bediüzzaman'ın hariçten yazı veren yazarlardan olduğu anlaşılmaktadır.

2. 31 Mart ifadelerinde geçen bir olay bu söylediklerimizi doğrulamaktadır. Divan-ı Harb-i Örfi ifadelerinde Gebzeli 23 Yaşındaki Selahaddin Efendinin sorgulaması sırasında şöyle bir konu geçer:

Soru: Volkan gazetesi muharriri Derviş Vahdeti Efendiyi tanır mısınız?

Cevap: Gebze Belediye Eski Reisi Mehmed Efendi adında biri Gebze'de İttihad-i Muhammedi Cemiyeti şubelerini kuşadetti. Orada mevlut okutacaktı. Bediüzzaman'ın mevlutte hazır bulunması için bana bir tezkere verdiler. Volkan idarehanesinde Vahdeti Efendi'yi gördüm, tanıdım. Evvelce hiç tanımadım.

Soru: Neye dair görüşünüz?

Cevap: Bediüzzaman'ın Gebze'ye gönderilmesi için söylediğimde 'cemiyetin birçok şubeleri vardır. Her şubenin kuşadında birisinin gitmesi lazım gelir. Bu da kaabil değildir. Kendileri yapsınlar' dedi. Meşguldü, başka bir şey konuşmadı ve Volkan idarehanesine başka bir zaman gitmedim."

3. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, Son Sadrazamlar, C. III, İstanbul, 1982, s. 1400

4. Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve İttihad Terakki, Tan Matbaası, İstanbul, 1948, s. 252

5. Konuyu iki süreç çerçevesi içinde ele alarak incelememizin en önemli sebebi, 31 Mart olayına dair yapılan çalışmalarda gözden kaçırılan bir noktaya dikkat çekmek istememizdir. Resmî tarih tezlerinde meşrû yönetime karşı çıkan isyancılar kötülenirken, yine meşrû yönetime karşı çıkan Hareket Ordusu övülmektedir.

6. Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve 'Jön Türkler', Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 276

7. İsmail Hami Danişmendi, Sadrazam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmi ve Hususi Vesikalara Göre: 31 Mart Vakası, İstanbul, 1986
8. Cevat Rifat Atilhan, 31 Mart Faciası, Aykurt Neşriyatı, İstanbul, 1959, s. 79, 196
9. Mustafa Turan, Taşkışla'da 31 Mart Faciası, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, s. 10
10. 31 Mart İfadeleri
11. Bediüzzaman Said-i Nursî, Divan-ı Harbi Örfi, İstanbul, 1993, s. 44
12. Sina Akşin, Şeriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı, İstanbul, 1994, s. 33, 34
13. Kuran, İttihad ve Terakki, s. 253
14. Akşin, age., s. 38
15. Kuran, İttihad ve Terakki, s. 253
16. Nursî, Divan-ı Harbi Örfi, s. 26
17. Kuran, İttihad ve Terakki, s. 253
18. Sadık Albayrak, 31 Mart Gerici Bir Hareket mi?, Bilim-Araştırma Yayınları, İstanbul, 1987, s. 36
19. Kuran, İttihad ve Terakki, s. 255
20. İkdam, 8 Nisan 1909
21. İkdam, 9 Nisan 1909
22. Serbesti, 26 Mart 1325
23. Serbesti, 10 Nisan 1909/28 Mart 1325
24. 13 Nisan 1909/31 Mart 1325/22 Ra 1327
25. İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. IV, İstanbul, 1972, s. 372
26. Akşin, age., s. 47
27. Lutfi, "Dükkü Hal", Volkan, (14 Nisan 1909)
28. Ali Cevat Bey, İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi, Ankara, 1991, s. 52
29. İkdam, 5 Nisan 1909
30. Ali Cevat Bey, s. 54
31. Akşin, age., s. 60
32. Nursî, Divan-ı Harbi Örfi, s. 32
33. Çarşamba, 14 Nisan 1909/1 Nisan 1325/23 Ra 1327
34. Kabine şu kişilerden oluşuyordu. Meşihat Ziyaeddin Efendi, Dahiliye Adil Bey (vekaleten), Rauf Paşa (asaleten), 16

Nisan), Hariciye Rifat Paşa, Harbiye Ethem Paşa, Bahriye Emin Paşa (vekaleten asaleten 20 Nisanda diğer bir Emin Paşa), Adliye Hasan Fehmi Paşa (15 Nisanda istifa) Şuray-ı Devlet Riyaseti Zihni Paşa (15 Nisanda istifa) Raif Paşa (16 Nisan), Ticaret ve Nafia Gabriyel Norodonkyan Efendi, Maliye Nuri Bey, Maarif Abdurrahman Şeref Bey, Orman ve Maadin ve Ziraat Mavro Kordato Efendi, Evkaf Halil Hammade Paşa. Akşin, age., s. 69

35. Serbesti, 14 Nisan 1909

36. Nursi, Divan-ı Harbi Örfi, s. 33

37. Akşin, age., s. 75

38. Vahdeti, "Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup", Volkan, (14 Nisan 1909)

39. 31 Mart İfadeleri

40. Lutfi, "Dünkü Hal", Volkan, (14 Nisan 1909)

41. (15 Nisan 1909/2 Nisan 1325/24 Ra 1327)

42. Vahdeti, "İnkılab-ı Şer'i", Volkan, 15 Nisan 1909

43. Bediüzzaman Said-i Kürdi, "Lemean-ı Hakikat ve İzale-i Şübühat", Volkan, 11, 12, 14, 15 Nisan 1909

44. Akşin, age., s. 91

45. Akşin, age., s. 95

46. Ali Cevat Bey, age., s. 60,61

47. Cuma, 16 Nisan 1909/3 Nisan 1325/25 Ra 1327

48. Nursi, Divan-ı Harbi Örfi, s. 33

49. Nursi, Divan-ı Harbi Örfi, s. 33-35

50. Serbesti, 3 Nisan 1325

51. Mahmut Muhtar, "Umum Ordu Emri", Volkan, 16 Nisan 1909

52. Vahdeti, "Mahmut Muhtar Paşa Hazretleri", Volkan, 16 Nisan 1909

53. Cumartesi, 17 Nisan 1909/4 Nisan 1325/26 Ra 1327

54. Akşin, age., s. 122

55. Vahdeti, "Öte, beri", Volkan, 17 Nisan, 1909

56. Serbesti, 17 Nisan 1909/4 Nisan 1325

57. Pazar, 18 Nisan 1909/5 Nisan 1325/27 Ra 1327

58. Vahdeti, "Asker Kardeşlerimizden Selamet-i Vatan İçin Rica", Volkan, 18 Nisan 1909

59. Akşin, age., s. 138

60. Nursi, Divan-ı Harb-i Örfi, s. 115

61. Serbesti gazetesinin 5 Nisan 1325 tarihli nüshasındaki bu makale başka yerde görülemediği için buraya aynen alıyoruz. Dünkü yazı ile aynı başlığı taşımakla beraber muhtevası farklıdır. “Asker Kardaşlarıma, Ey asakir-i muvahhidin şeriat namına size söylüyorum ki İslamiyetin ruhu kuvveti ordudur ve ordunun da ruhu ve müfekkiresi mektebli zabitlerdir. Bunlara ilişmek hayat-ı millete ve devlete cinayet etmektir. Şimdiki alemde şecaat akliyye ve fikriyyedir ki bir binlere mukabil gelir. Bir münevverü’l fikri zayi etmekle binler adamı kaybetmiş gibidir. Bu zamanda yalnız şecaat-ı maddiye kafi değildir. Zira ecnebler bize fenn-i harb ile galebe çalmışlar.

Bir sene zarfında zabıt ve asakiri cemiyetlere intisap cihetiyle siyasete karışmaları pek fena tohum-u fesat ve ihtilal itaate istidat vermiş idi. Eğer şu son vakıa husule gelmeseydi. Şimdiki halden bin defa müthiş zararları tevliid edecekti, inkirazı da muhakkak idi. Şimdi elhamdülillah devam-ı meşrutiyete kalbimiz mutmaindir. Bu ikinci inkılap eski fesad-ı sariyi mahv etti. İnkılap olduktan sonra orduyu siyasete karıştıran ve o vasıta ile itaat-ı askeriyyeye zaif veren bu inkılaptan evvel adamların hatalarıdır ve cinayetleridir; mesuliyet onlara aittir.”

62. Akşin, age., s. 139

63. (Pazartesi, 19 Nisan 1909/6 Nisan 1325/28 Ra 1327)

64. Vahdeti, “Enzar-ı Umumiyye”, Volkan, 19 Nisan 1909

65. Akşin, age., s. 163

66. (Salı, 20 Nisan 1909/7 Nisan 1325/29 Ra 1327)

67. Bediüzzaman Said-i Kürdi, Volkan, 20 Nisan 1909

68. Bediüzzaman Said-i Kürdi, “Asakire Hitap”, Volkan, 20 Nisan 1909

69. Bediüzzaman Said-i Kürdi, “Cemiyetlere İhtar-ı Mühim”, Volkan, 20 Nisan 1909

70. Bediüzzaman Said-i Kürdi, “Saday-ı Vicdan”, Volkan, 20 Nisan 1909

71. 7 Nisan 1325 tarihli Serbesti’de yer alan yazı şöyledir: “Umum zabitlerimize, Geçenki makale-i acizimde mektebli zabitan-ı askeriyyeye karşı tevhim edilen neferatın pek ziyade nâ-becâ olup asl u katia muvafık-ı akıl ve hikmet olamayacağını tafsilen izah eylemiş idim. Bazı taraflarca maksadım su-i tefsire uğramış olduğundan bittekrar izah-ı merama mecbur oldum. Bu millet-i muazzama-i Osmaniyenin nighban-ı meşrutiyeti olan asakirin zabitleri bila istisna cümlesi şayan-ı ihtiram oldukları cihetle efrad-ı asakirin kaffesi kendi zabitlerine ister mektebli ister alaylı olsun onlara karşı itaat-ı kamilede bulunmaları şer’an ve hikmeten vacibdir.”

72. Akşin, age., s. 170

73. Akşin, age., s. 171, 172

74. Serbesti, 20 Nisan 1909/7 Nisan 1325

75. (Çarşamba, 21 Nisan 1909/8 Nisan 1325/31 Ra 1327)

76. Akşin, age., s. 180

77. Akşin, age., s. 181

78. Serbesti, 21 Nisan 1909/8 Nisan 1325

79. (Perşembe, 22 Nisan 1909/9 Nisan 1325/1 R 1327)

80. Akşin, age., s. 185

81. Akşin, age., s. 187
82. Cuma, 23 Nisan 1909/10 Nisan 1325/2 R 1327
83. Serbesti, 10 Nisan 1325/23 Nisan 1909
84. Ali Cevat Bey, age., s. 68
85. Ali Cevat Bey, age., s.71
86. Ali Cevat Bey, age., s. 71
87. Cumartesi, 24 Nisan 1909/11 Nisan 1325/3 R 1327
88. (Pazar, 25 Nisan 1909, 12 Nisan 1325/4 R 1327)
89. İkdam, 25 Nisan 1909
90. Akşin, age., s. 213
91. (Pazartesi, 26 Nisan 1909/13 Nisan 1325/5 R 1327)
92. Akşin, age., s. 215
93. Ali Cevat Bey, age., s. 76
94. (Salı, 27 Nisan 1909/14 Nisan 1325/6 R 1327)
95. İkdam, 27 Nisan 1909, s. 3, "Hadisat-ı ahyare-i insaniye esnasında Dersaadet mebusu Hüseyin Cahid, Selanik mebusu Cavid ve Rahmi Beyler dün sabah şimendiferle şehrimize gelmiştir. Sirkeci istasyonundan muazzam istikbal edilmiştir."
96. Ali Cevat Bey, age., s. 82
97. Şanlıordu, 10 Nisan 1909/16 Nisan 1325/9 Rebiülahir 1327
98. Şanlıordu, 10 Nisan 1909/16 Nisan 1325/9 Rebiülahir 1327
99. İkdam, 27 Nisan 1909, s. 2'de Divan-ı Harb-i Örfi'nin işleyişi hakkında detaylı bilgiler verilmektedir.
100. İkdam, 28 Nisan 1909, s. 3
101. İkdam, 29 Nisan 1909, s. 3
102. Akşin, age., s. 216
103. Şanlıordu, 23 Nisan 1325, "Muhaderat-ı İslamiyenin mesirelere ve çarşı pazarlarda tesettüre riayet etmeyerek açık saçık gezmeleri şair-i İslamiyeye mugayir ve binaenaleyh memnu bulunduğundan muhaderatın mugayir-i edeb-i hal ve kıyafette bulunmamaları ilan olunur."
104. Tanin, 17 Mayıs 1909, s. 3,
105. "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti azasından bulunan Kürt Hoca demekle maruf Bediüzzaman Said dün İzmit'te tevkif olarak şimendiferle Dersaadet'e gönderilmiş ve daire-i harbiyeye izam kılınmıştır. (Ceride-i Sofiye gazetesi, 18 Nisan 1325/11 Rebiülahir 1327); Bu bilgi, Osmanlıca Lemalar'da yer alan 28. Lem'a'da şöyle desteklenmektedir: "...işte o tarihte 31 Mart hadisesi münasebetiyle, İstanbul'dan kaçarak muvakkat bir zaman mücahede-yi maneviyeyi bırakmak

niyetiyle “Hareket Ordusu”ndan firar edip İzmit’e geldiği tarihe tevafuk ediyor.” (Bediüzzaman Said Nursi, Lem’alar, Osmanlıca, İstanbul, 1996, s. 647) Bu metin Yeni Asya Neşriyat ‘ın çıkardığı Lem’alar mecmuasının en son baskısında yer almaktadır.

106. Abdülkadir Badıllı, Bediüzzaman Said Nursi Mufassal Tarihçe-i Hayatı, İstanbul, 1998, s., 310

107. Biz Şanlıordu ve Tanin gazetelerinin haberlerini burada vermek istiyoruz. Şanlıordu, 10 Mayıs 1325/3 Cemaziyevvel 1327, s.’de sorgulananlar sıralandıktan sonra şöyle devam edilir: “Daha birçok kişi isticvab edilmiştir. Piyade Binbaşlarından Refik, damadı İhsan, mahdumu Şehabeddin Efendiler ve talebeden Nevşehirli Tevfik, Volkan muharrirlerinden Ali Fuat, Hoca Kazım, Mehmed Emin, Hayreddin Efendiler, Bediüzzaman Said-i Kürdi, Volkan muharrirlerinden Rami, Hoca Adem, Süvari Dördüncü Alayından Halil Mustafa, Süvari Mülazımı Mehmed Bey, Kürt Resul, Bodrumlu Hüseyin ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyetin’den bazıları...”; Tanin, 23 Mayıs 1909, s. 3’de şöyle verilir: İkinci Heyet-i Tahkikiye, Evrak-ı bilakemal Divan-ı Harb’e verilenler: Bahr-i Siyah boğazı efradı, Çeşme meydanında Rize’li Ahmed, Çırçır’da dava vekili Mustafa Asım Efendi, Alasonyalı Nazmi, Bediüzzaman Said-i Kürdi, Fatih dersiamlarından Abduh Ziyaeddin Efendi, Piyade Binbaşlarından Refik, damadı İhsan ve Hayri ve mahdumu Şehabeddin Efendiler, Talebeden Nevşehirli Tevfik Efendi, Volkan gazetesinin katibi Ali Fuat Efendi, Hoca Kazım Efendi, Mehmet Emin Hayrati Efendi, [Bediüzzaman’dan itibaren buraya kadar olanların cümlesi İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti azası ve Volkan gazetesi muharrirlerindendir.]...”

108. Bediüzzaman Said Nursi, Tarihçe-i Hayat, Germany, 1994, s. 53

109. Tanin, 24 Mayıs 1909, “Bediüzzaman Said-i Kürdi Efendi mukaddemen vaki olan ihbarat-ı saniadan ibaret olduğu ve bilakis mumaileyhin tesis-i meşrutiyette hidemat-ı ber güzidesi sebk eylediği tahakkuk eylemekle, tahliye edilmiştir.”

110. Sadık Albayrak, 31 Mart Gericisi Bir Hareket mi?, Bilim-Araştırma Yayınları, İstanbul, 1987, s. 351.